

Bir Yurttaş Yetiştirme Denemesi: Sokrates ve İdeal İnsanı

Sena COŞĞUN¹

Öz: Felsefe tarihinde fikirleri ile eylemleri tezat oluşturan pek çok filozof olmasına rağmen, ölüm karşısında dahi fikirlerinden taviz vermeyen filozoflar da vardır. Kuşkusuz bu filozoflardan en meşhuru, başta Platon olmak üzere asırlar boyu bir çok düşünüre ilham kaynağı olmuş Sokrates'tir. "Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir" sözü ile tanınan Sokrates, sofist geleneğin içinden gelmekle beraber ona karşı çıkar. Sofistlerin doksa'sına karşı episteme'yi savunan filozof, gerçek bilginin evrensel olduğunu savunur. Ona göre bilgi bir ve tektir. Üstelik tek tek her bireyin özünde bulunur. Yapılması gereken, uygun eğitim metotlarını kullanarak bu özü ortaya çıkarmaktır. Doğru bir toplumsal düzen ancak bu özü ortaya çıkarabilmiş ideal yurttaşlardan oluşabilir. Sokrates, M.Ö. 399 yılında ölüme mahkûm edildiğinde Atina demokrasisinde yer alan ve yönetimde söz sahibi olan, özündeki erdemden bihaber yurttaşlara alaycı okları ile saldırmış ve bu konudaki fikirlerini açık sözlülükle dile getirmiştir. Sürgün ya da para cezası gibi bir tercih hakkı varken, devleti ile arasında yapıldığını savunduğu hayali bir sözleşmeye bağlı kalmak adına ölümü seçmiştir. Platon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton* adlı eserlerinde ayrıntılarını verdiği dâvâsı, yurttaşlık felsefesinin en önemli metinleridir ve Sokrates'in ölümünden yüzyıllar sonra Aydınlanma Çağı Avrupası'nda filozoflara ilham kaynağı olacak, toplum sözleşmelerinin prototipini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık Felsefes;; toplum Sözleşmesi; Kriton; Sokrates'in savunması; mayotik netot, didaktik Metot; sokratik yöntem

¹ Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, senacosgun@erzincan.edu.tr

An Attempt for Compatriot Edification: Socrates and His Ideal Human

Abstract: Although there are many philosophers contrasting with their ideas and actions in history of philosophy, there are philosophers who don't compensate from their ideas even in the face of death. Undoubtedly, one of the most famous philosophers of them was Socrates who was the inspiration of many philosophers, especially Plato, for centuries. Socrates, known for "*The only thing I know is that I know anything*" comes from sophist tradition but also argues against this culture. Philosopher, who defends episteme against doxa of sophists, defends the universality of true information. True information is unique according to him. Moreover, each of all individuals has it at their heart. It is required to reveal the real information by using appropriate training. A correct social order can only be established by ideal citizens that reveal this entity. When Socrates was sentenced to death in 399 B.C, he attacked the citizens who were taking part in Athens democracy, having a voice in government and unaware of their own virtues, and he forthcomingly expressed his opinions about this issue. Although he had exile or penalty option, he preferred the death on behalf of the adhesion of imaginary contract made with his state. The case of Plato, which he mentioned in Defense of Socrates and Crito, was one of the most important texts of citizenship philosophy and established the prototype of social contracts that inspired the philosophers in Europe of Enlightenment after centuries of Socrates' death.

Keywords: Citizenship philosophy; the social Contract; Crito; Socrates' Apology; maieutike; didactic; socratic method

Giriş

Sokrates'in yaşadığı yüzyıl, Yunan tarihinde ciddi bir dönüm noktasıdır. Bu yüzyıl, bilinen dünyanın neredeyse tamamını egemenliği altına almış Perslere karşı kazanılan zaferle başlar ve savaşı kazanan Sparta da dahil tüm Hellas'ın gücünü tüketen Peloponnes Savaşı ile biter. Bu savaşlar her ne kadar yıkıcı nitelikte olsalar da Pers Savaşı ile Yunan polisleri dünyaya açılmış, kültür, ticaret ve sanat merkezleri olmuş, Peloponnes Savaşı ile de var olan kurumlarını, yönetim biçimlerini sorgulama yoluna gitmiş ve yeni bir toplum düzenine pencere açmışlardır. Değişen ekonomik düzen bağımsız düşüncenin ve eleştirinin yeşermesinde itici güç olmuştur. Klasik ya da Altın Çağ olarak isimlendirilen 5. yüzyıla sanattan mimariye, heykeltıraştan tarihyazımına, siyasetten bilime toplumsal yaşamı

düzenleyen her alana günümüze kadar isimleri anılacak insanlar damga vurmuştur. Kuşkusuz bunların en meşhuru ahlâk biliminin kurucusu ve ahlâkî entelektüalizmin en dürüst savunucusu Sokrates'tir.

Sokrates M.Ö. 469/470 yılında Atina'nın güneyinde yer alan Alopeke'de doğmuştur. Burası Phaleron'a giden yol üzerinde bulunan küçük bir köydür. Atina'nın gelişmesi ve büyümesi ile beraber kentin bir mahallesi konumuna gelmiştir. Bu yol üzerinde eski dönemlerden beri heykel imâlâthâneleri ve dükkanları bulunur. Sokrates'in babası Sophronikos da burada imâlâthânesi bulunan bir heykeltraştır. Annesi ise muhtemelen bir ebedir (Platon, Theaitetos: 149a). Ailenin geliri düşünüldüğünde toplum düzeyinin biraz üstünde oldukları ortaya çıkar. Buradan ailenin tek çocuğu olan Sokrates'in, döneminin klasik eğitimini aldığı sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü Atina'da eğitim herkese açık olsa da ücretlidir ve sadece orta ile üst düzeyde geliri olan aileler tarafından karşılanabilir. Ayrıca Sokrates'in hoplit olarak görev yaptığını hesaba katarsak erişkinlik yaşına kadar, gerekli tüm eğitimi almış olduğu sonucuna varırız. Bunların yanında Sokrates'in Yunan geleneklerine göre babasının mesleğini de öğrenmiş olması gerekir. Muhtemelen Akropolis'in girişindeki "üç güzeller" adı verilen heykel kaideleri ona aittir (Zeller, 2008: 166). Dönemin eğitim sistemine dayanarak doğa filozoflarının öğretilerini bildiğini de varsayabiliriz (Platon, Phadios: 97-99). Ancak Sokrates ne babasının mesleğini devam ettirmiş, ne de doğa filozofları gibi arkhe arayışında bulunmuştur. O, girmesi beklenenden farklı bir yola doğru yürümüştür. Var olan ahlâk ve toplumsal düzen zaten iflâs etmiş, sofistlerin ortaya çıkardığı aydınlanmacı akıl ve eleştiri çağ karşısında çatırdamaktadır. Sokrates bu düzeni kırmayı hedeflemiştir.

Peki bu işi nasıl yapmış ya da nasıl yapmaya çalışmıştır? Bu soruya yanıt vermek oldukça zordur. Bertrand Russell Sokrates'in tarihçi için çok zor bir çalışma konusu olduğunu söyler ve ekler "*ilgi alanımızda olan bazı kimseler hakkında çok az şey biliriz, aynı şekilde bazıları için ise çok fazla şey biliriz. Fakat Sokrates hakkında az mı çok mu bilgiye sahibiz bu belirsizdir*" (Russell, 1947: 102). Gerçekten Sokrates, hakkında en çok yazılıp çizilen filozoflardan biri olmasına rağmen bu kaynakların güvenilirliği şüphelidir. O, "*bildiği tek şey hiçbir şey bilmediği*" olduğu için daha doğru bir ifâde ile "*bildiklerinin sınırını bildiği*" için herhangi bir eser kaleme almamıştır. Biz onu kendisinden sonra gelenlerin yazdıkları kadarıyla tanırız. Bunların başında Sokrates'in en iyi öğrencisi diyebileceğimiz Platon gelir.

Platon'un *Gençlik Diyalogları* ya da *Sokratik Diyaloglar* olarak adlandırılan eserlerinin Sokrates'in fikirlerini büyük oranda yansıttığı düşünülmektedir. Burnet Platon'un Sokrates'i açık bir şekilde resmettiğini söyler (Burnet, 1928: 130). Sokratik Diyalogların yanı sıra Platon'un *Symposion* adlı eserinde Alkibiades'in konuşması ve *Sokrates'in Savunması* güvenilir kaynakların başında yer alır. En azından *Sokrates'in Savunması*, dâvâsı görülürken ve dâvâda hazır bulunanlar henüz hayatta iken yazıldığı için güvenilir bir kaynaktır. Elbette Platon bir gazeteci ya da yazman gibi dâvâyı kelimesi kelimesine kayda geçirmemiştir. Ancak orada konuşulmamış bir ifâdeyi yazmış olduğu pek akla yatkın gözükmemektedir. Platon dışında bir diğer kaynağımız Ksenophon'un *Anılar*'ıdır (Memorabilia). Ancak bu eser oldukça savunma amaçlı bir dil kullandığından dikkate alınmaz. Aristoteles'inki gibi sonraki kuşağa ait yazılar ise pek güvenilir gözükmemektedir. Daha geç dönem kaynaklarından Diogenes Laertios'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı eseri ise yer yer şüpheli ancak değerli bir kaynaktır. Bu sebeplerle biz bu çalışmamızda Diogenes Laertios'tan yararlandık. Ancak çalışmayı esas olarak Platon'un başta *Kriton* olmak üzere *Sokratik Diyaloglar*, *Sokrates'in Savunması* ve *Phaidon* adlı eserleri üzerine inşâ etmeyi uygun gördük. Bu çalışmanın ana kaynakları bunlar olacaktır.

Sokratik Felsefe

Sokratik bir felsefe sisteminden bahsetmek neredeyse imkansızdır. Çünkü Sokrates belli bir öğretiyi kabul etmediği gibi karşısındaki insanlara da kendi fikirlerini dayatmamıştır. Bunun yerine onları tutarlı ve disiplinli bir düşünme sürecine itmeye çalışmıştır. Bunun sebebi Sokrates'in bilgeliğin çıkış noktası olarak bilgisizliği görmesidir. Platon ve Ksenophon Sokrates'in bu görüşünü yaşanmış bir olay üzerinden aktarırlar (Platon, Sokrates'in Savunması: 21a; Ksenophon, Sokrates'in Savunması: 76). Naklettiklerine göre Sokrates'in fikirlerinden oldukça etkilenen Khairephon bir gün Delphoi'ya gitmiş ve burada bulunan Apollon tapınağındaki kâhine Sokrates'ten daha bilge bir insan olup olmadığını sormuştur. Aldığı hayır cevabı ile Atina'ya gelmiştir. Sokrates, kâhine bu sözleri söyleten Tanrı Apollon'un ne demek istediğini uzun uzun düşünmüş, bilge kimseleri incelemiş, gerçekten bilge olup olmadıklarına bakmış ve şu sonuca varmıştır: Kendilerini bilge zanneden kimseler de onun gibi hiçbir şey bilmemektedirler. Kendisinin onlardan tek farkı ise bir şey bilmediğinin bilince olması yani bildiklerinin sınırını bilmesidir. Sokrates'in

bu paradoksal görüşü ya da kehânet olayının gerçekten var olduğu hakkında kuşkuya düşmek yersizdir. Çünkü hem Khairephon gerçek bir karakterdir ve Sokrates'in uzun süre dostu olmuştur hem de yaşadığı olayı Atinalılara anlatmamış olması düşünülemez. Ayrıca Platon'un ve Ksenophon'un aynı olayı uydurmaları mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber Platon, *Sokrates'in Savunması*'nda bu olayın konuşulduğunu yazar ki o, dâvânın gerçek safhalarını anlatma amacındadır.

Sokrates'in kâhinin sözleri karşısındaki tutumu bize onun felsefî görüşleri ile beraber eğitim hakkındaki fikirlerini de gösterir. Ayrıca neden ısrarla bir öğretmen olduğunu reddettiğini de açıklar. Gerçekten Sokrates, kendisini hiç bir zaman bir öğretmen olarak takdim etmez. Tersine o, yaptığı sohbetlerde diğer insanlardan öğreneceği pek çok şeyi olan bir öğrencidir.

Peki Sokrates bu sohbetlerde neyi öğrenmeye çalışır? Sokrates, bilgi ve ahlâk kuramı açısından içinden geldiği Sofist geleneğe şiddetle karşı çıkar. Sokrates gibi Sofistler de doğayı temel alan Yunan felsefesi yerine insanı temel alan (homo mensura) felsefeyi savunmuşlardır. Fakat Sofistler, Sokrates'in tersine bu gelenekte rölâtivizmin temsilcisi hatta kurucusu olmuşlardır. Sofistlere göre "*insan her şeyin ölçüsüdür*" (Platon, Theaitetos: 152a, D. Laertios: 9. 51). Bu sebeple iyi, kötü, ahlâk, sıcak, soğuk, haz, yarar gibi kavram ve fikirler insandan insana değişir. Sokrates bu noktada Sofistlerin *doksa*'sına karşı *episteme*'yi savunur. Sokrates'e göre doksa değişkendir, kişiye göre farklı algılanabilir ama episteme kesindir, herkes için bir ve tektir. Ona göre tıpkı evrensel doğa yasaları gibi kesin ve değişmez evrensel ahlâk yasaları vardır. Bu noktada büyük oranda Yunan kozmos geleneğinin içinden gelir. Bu geleneğe göre evrensel bir kozmik düzen vardır. Bu düzen makro, insan ise bu düzenin bir prototipi olarak mikrokozmostur. Dolayısıyla ahlâk düzeni de diğer düzenler gibi makrokozmostan ayrı ya da farklı değildir, bununla beraber ondan türetilir. Sokrates buradan yola çıkarak kozmosta var olan evrensel ölçütler ve değişmez nesnel gerçeklere ulaşabileceği görüşündedir. Ahlâk da bu değişmez gerçeklerin içerisinde. Dolayısıyla insanların eylemlerini tartabileceğimiz onları yargılayabileceğimiz kesin bir ahlâkî düzen bulunur. Bu ahlâkî düzen her insanın içinde bulunur. Tek tek her birimiz iyinin, doğrunun, erdem, cesaretin özüne sahibizdir. Sadece bu gerçeğin bilincinde değilizdir.

Özetle Sokrates'e göre iyiliğin gerçek bir doğası vardır ve insan, yaratılışı gereği bu doğaya yani iyiliğe sahiptir. İnsan zihni bu gerçeği kavrayabilir düzeydedir. Bunu zihinsel olarak kavramak pratikte doğru eylemlerde bulunmak için gerekli güdüyü (Guthrie, 2003: 27) ve gücü sağladığı için ideal insan yani doğru insan bu gerçeğin farkında olan insandır.

Peki ideal insan bu gerçeği zihinsel olarak kavradıktan sonra özündeki iyiliğe nasıl ulaşabilir? Sokrates'e göre bilgi, iyi olanın bilgisi olduğu ölçüde herkese öğretilir. Önemli olan doğru eğitim metodunu belirlemek ve uygulamaktır. Burada karşımıza Sokrates'e özgü eğitim metotları çıkar. Bunlar diyalektik ve maiotik yöntemlerdir.

Eğitim Metotları

Platon'un diyalektik (Yun. διαλεκτική/dialektikê) olarak adlandırdığı (Platon, Kratylos: 390c) yöntem şöyle tanımlanabilir: "*doğruya varmak, kavramları açıklığa kavuşturmak, belirlemek ve bunların kesin tanımlarını bulmak için karşıtlıklar içinde ilerleyen karşılıklı konuşma yöntemi*" (Akarsu, 1998: 78). Bu yöntem Sokrates'ten sonra Platon'un akademisinin baş tâci olacak ve eğitim programının önemli bir noktasına yerleşecektir. Fakat Platon'dan önce Sokrates'in diyalektiği nasıl uyguladığına bakalım: Atina'da sıradan bir gün düşünelim. İnsanlar agorada alışveriş yapıyor, sohbet ediyorlarken Sokrates tüm çirkinliği ile (Platon ve Ksenophon onu bir satire benzetir. Platon, Symposion: 215a-b; Ksenophon, Symposion: 4, 19-20) gelir. Burada karşısına çıkan herhangi bir kimseye -zengin ya da fakir, köle ya da aristokrat fark etmez- yaptığı işle ilgili sorular sorar. Örneğin bir devlet adamı ya da yasa koyucuya adaletin ne olduğunu sorar. Karşısındaki ona bir tanım yapar fakat Sokrates bununla yetinmez ve tanımı daha da açmasını ister ya da tanım içindeki kavramlar üzerinden zekice kurgulanmış sorular sorar. Konuşmanın sonunda iş öyle bir noktaya gelir ki yasa koyucu ilk yaptığı tanımın tam tersini yapar. Sohbeti tanık olanlar gülüşür, adam sinirlenir, bir işi çıktığı bahanesiyle ya da Sokrates ile konuşulmayacağı gerekçesi ile oradan ayrılır. Sokrates böylece amacına ulaşır. Yasa koyucuya bildiğini sandığı işler hakkında aslında bir şey bilmediğini gösterir, onu bildiğini sandığı şeylerin doğası üzerine düşünmeye sevk eder ama bununla beraber alaycı okları ile yeni bir düşman kazanır.

Maiotik (Yun. μαίευτική/maieutikê) yöntem ise insandaki iyi tarafı ortaya çıkarmaya çalışan yöntemdir. Maieutikê ebelik, doğurma anlamlarına gelir. Sokrates'in işi bir ebe gibi

insanın özündeki gerçek bilgiyi doğurmaktır. Sokrates bu yöntemi şu şekilde tanımlar: *"Benim doğurma sanatım da ötekiler türündendir. Aradaki ayırım şudur ki, sanatım kadınları değil, erkekleri doğurtur ve doğum esnasında dikkat erkeklerin vücutlarına değil, ruhlarına yöneltilmiştir"* (Platon, Theaitetos: 150d). Bu yöntem diyalektik yöntemle benzemekle beraber biraz daha ciddidir. Zekice kurgulanmış sorularla öğrencilerin hem kendilerini hem dünyayı tanımalarını sağlar (Friedell, 1994: 219).

Ne kadar inkâr etse de Sokrates bir öğretmendir ve bu iki eğitim yöntemi ile iyi bir insanın yapması gereken her şeyi yapan yurttaşlar ve onların yaratacağı erdemli bir toplum düzeni kurmayı umut etmiştir. Bu görevin kendisine Tanrı tarafından verildiğine inanır. İşi, bir sinek gibi, soylu ama miskin ve hantal bir ata benzeyen Atina halkını uyandırmak ve iknâ etmektir (Platon, Sokrates'in Savunması: 30e 31a). Burada kastettiği sürekli ihtişamlı tarihi ile övünen, değişimden kaçan tembel Atina yurttaşdır. Sokrates bu yurttaşları uyandırma, daha doğrusu bir sineğin yaptığı gibi rahatsız edip etrafına bakmasını sağlama görevini layıkıyla yerine getirir. Ancak hepsini iknâ edememiştir. Zaten mahkemeye çıkması da bunun bir göstergesidir. Sokrates de bunun farkındadır. Yaptığı öğretmenliğin yeterli olmadığını bilir ve son bir ders vermek için ölümü göze alır. Çünkü o bir paradedigmadır, felsefenin kişisel cisimleşmesidir (Versényi, 2007: 149).

Sokrates M.Ö. 399 senesinde, yetmiş yaşında iken *"gençleri yoldan çıkardığı, kentlin Tanrularına tapınmadığı ve onların yerine başka Tanrılar koyduğu"* (Platon, Sokrates'in Savunması: 24b) gerekçesi ile mahkeme önüne çıkarılır. Platon bize bu mahkemenin safhalarını nakletmiştir. Metnin ilk kısmında dâvâ gerekçesi, suçlamalar ve Sokrates'in bunlara karşı savunması yer alır. İkinci kısım ise cezanın oylanmasından ve idam cezasının verilmesinden sonraki kısımdır. Sokrates burada idamına ve beraatına oy veren her iki gruba da ayrı ayrı konuşma yapar. Sokrates'in idamı eskiçağlardan günümüze hukuktan, ahlâk felsefesine pek çok alanda tartışma konusu olmuştur. Biz burada olayı, yurttaşlık felsefesi açısından değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken idam kararına Sokrates'in nasıl tepki verdiğini ve yasalar hakkındaki fikirlerini edinmek için *Kriton* ve *Phaidon* diyaloglarından da yararlanacağız.

Yurttaşlık Felsefesi

Thomas Hobbes *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri* (Elementa Philosophica De Cive) adlı eserinde Sokrates'in bu medenî felsefeye aşık olan ilk kişi olduğunun söylendiğinden bahseder (Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*: 2). Şüphesiz ona bu ünü kazandıran yasalar karşısındaki duruşu ve yaşam tarzıdır. Sokrates Atina'ya âşık bir yurttaştır. Katıldığı askerî hareketler dışında Atina'dan ayrılmamış, hakkında idam hükmü verilmesinden sonra da kaçmayarak Atina'ya ve şehrin yasalarına bağlılığını göstermiştir. Peloponnes Savaşı'nda bir hoplit olarak Potidaia (MÖ. 432-430) kuşatmasına katılmış, Amphipolis'te çarpışmış, Delion geri çekilişinin (MÖ. 424) içinde bulunmuştur (Howatson, 2013: 869). Savaşlarda yiğitliği ve dayanıklılığı ile göze çarpmakla beraber kamu işlerinden genellikle uzak durmayı tercih etmiştir. Çünkü Atina demokrasisinde yasadışı bir şeyi engellemeye kalkan birinin sonunda ölümle karşılaşacağını bilir (Platon, Sokrates'in Savunması: 31e). Bununla beraber her Atinalı gibi zaman zaman kamu işleri ile uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Böyle zamanlarda da görevini hakkıyla yerine getirmiştir. Örneğin Arginusai Savaşı'ndan hemen sonra Atinalı sekiz donanma komutanı halk meclisinde yargılanırken sanıkların tek tek değil de toplu olarak cezalandırılmasına karşı çıkmış ve halk arasında büyük düşmanlık kazanmıştır (Howatson, 2013: 869). Bunun yanında Atina demokrasinden taraf olmadığını her fırsatta söylemiştir. Halk meclisi üyelerinin kura ile seçilmesine karşı çıkmıştır. Yönetimin bir bilim olduğunu ve herkes tarafından yapılamayacağını belirtmiştir. Peloponnesos Savaşı'ndan sonra binlerce insanın katline sebep olan Otuzlar Tiranlığı'nı henüz atlatmış bir poliste demokrasi karşıtlığı yapmak cesaret isteyen bir iştir. Aynı tiranlık sırasında, ölüm cezasına çarptırılan Salamisli Leon'un idamı için Atina'ya getirilmesi işi kendisi ile beraber beş kişiye verilince diğerleri Salamis'e doğru yola koyulurken o ölümü göze alıp evine gitmiştir. Burada hayatını kurtaran şey, yönetimin ânî bir şekilde devrilmesi olmuştur (Platon, Sokrates'in Savunması: 32c-e). Örneklerde görüldüğü üzere kamu işlerinde görev alırken, yönetim hangi kesimde olursa olsun Sokrates kendi inançları doğrultusunda hareket etmiştir. Dâvâsında da aynı tavrı takınacak, fikirlerinden ödün vermeyecek ve "*olduğum gibi kalmak yeğdir benim için*" (Platon, Sokrates'in Savunması: 22e) diyecektir.

Dâvâ oylanıp karara vardığında Sokrates'in Anaksagoras gibi sürgüne gitmeyi istemek gibi bir şansı vardır. Fakat o bunu reddeder. Gideceği yerde de felsefe yapmayı

bırakmayacağı, aynı yaşam tarzını sürdüreceği, bu sebeple kendisini orada da dâvâ edecek kimseler olacağını bilir (Platon, Sokrates'in Savunması: 37de). Peki susarak, sessiz kalarak yaşaması mümkün değil midir? Sokrates bu soruya şöyle cevap verir: "*defalarca ölecek olsam bile ben başka bir şey yapmazdım*" (Platon, Sokrates'in Savunması: 30bc).

Dâvâ sonrasında dostları ve öğrencileri kapıda bekleyen askerlere para verip onu kaçırmanın bir yolu bulurlar. Fakat bunun için öncelikle Sokrates'in iknâ edilmesi gerekir. Bu işi Kriton üstlenir. Sokrates ile Kriton arasında geçen diyalog gerçekten ilginçtir ve yurttaşlık felsefesinin en önemli metinlerinden birisidir. Sokrates çok net bir şekilde kaçmayı reddeder. Burada da inançlarından ödün vermez. Daha önce yasalar hakkında söylediği sözleri öldürüleceği için yabana atamayacağını belirtir (Platon, Kriton: 46b). Kriton ona, kaçmayarak kendisini öldürmek isteyenlerin dileklerini yerine getirmiş olduğunu söyler fakat Sokrates buna karşı çıkar. Ona göre yaptığı şey yaşadığı polisin yasalarına uymaktır. Sokrates burada iyi bir yurttaş olarak hukukun üstünlüğünü kabul eder. Kaçması durumunda yasalar ya da devlet karşısına çıkıp "*senin yaptığın yasaları çiğnemek değil midir? Yoksa sence, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı, olur olmaz kişiler tarafından etkisiz bırakılıp bozulduğu bir devlet varlığını sürdürebilir, ayakta kalabilir mi?*" diye sorarlarsa ne cevap veririz der Kriton'a (Platon, Kriton: 50b). Sonuçta Sokrates'i var eden o yasalardır. Atina devleti yürürlükteki yasaları ile Sokrates'in anne ve babasını evlendirmiş, onun doğmasına vesile olmuştur (Platon, Kriton: 50d). Bununla beraber Sokrates de bu yasaları beğenmiştir ki o da aynı yasalarla evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur (Platon, Kriton: 52b). Yasalar Sokrates'e "*biz seni bu dünyaya getirmekle, yetiştirmek ve eğitmekle sana da öteki yurttaşlara da elimizden gelen her şeyi sağlamakla kalmadık, Atinalılar arasından, yurttaşlar sırasına girip, devletin nasıl çalıştığını ve biz yasaların nasıl işlediğini gördükten sonra bizden hoşlanmayan birine, isterse varını yoğunu alıp dilediği yere gitme izini verildiğini de söyledik. Gerçekten de sizden biri, bizden ve devletten hoşlanmayıp bir koloniye gitmek ya da herhangi başka bir yere göç etmek isterse, yasalardan hiçbiri ne varını yoğunu alıp dilediği yere gitmesine engeldir ne de böyle bir şeyi yasaklar*" (Platon, Kriton: 51de) derse eğer, Sokrates'in vereceği bir cevabı yoktur. Üstelik Sokrates'in hem yasalardan hem devletten hoşnut olduğunu gösteren büyük kanıtlar vardır. Sokrates diğer pek çok Atinalıdan farklı olarak yetmiş sene Atina'da yaşamıştır. Başka bir ülkeye yerleşmemiş ya da başka bir ülkenin yasalarını tanıma dileğine kapılmamıştır. Bütün gönlü ile Atina'yı seçmiş ve bir yurttaş olarak Atina yasalarının buyruğunda yaşamayı kabul etmiştir (Platon, Kriton: 52b).

Üstelik bu yasalar Sokrates'e zorla, ya da kısa zamanda verilmemiştir (Platon, Kriton: 52e). Dolayısıyla Sokrates hayatını geçirmeyi tercih ettiği şehrin yasalarına tabi olmak mecburiyetindedir. Çünkü bu, o devletin yaşayabilmesi için gereklidir.

Burada Sokrates açıkça yurttaş ile devlet arasında bir sözleşmenin var olduğunu söyler. Bu sözleşme başta Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau olmak üzere Aydınlanma Dönemi filozoflarında sık sık karşılaştığımız toplum sözleşmelerinin bir prototipi niteliğindedir. Zaten Rousseau da yaşadığı yüzyılda kendini gerçekler için canını feda eden Sokrates rolünde görmektedir (Damrosch, 2011: 212).

Sokrates'in sözleşme anlayışı yurttaşın, yaşadığı devletin yasalarını, toplumsal ve sosyal düzenini kabul ettiği ve başına buyruk hareket etmeye hakkı olmadığı fikrini ihtivâ eder. Sokrates sözcülemi Atina ile bir sözleşme yaptığını; bu sözleşme uyarınca devletin koruması, güvencesi ve rehberliği altına girdiğini; doğmuş olduğu Atina'da, polislin medenî hukukuna göre yurttaş olduğunu, onun eğitim sistemine göre yetiştirilip eğitildiğini söyler. Dolayısıyla, Sokrates diğer yurttaşlar gibi kendisinin de Atina devleti ile yasalarının eseri, hatta kölesi olduğunu kabul eder. Bireyin iyiliği, ahlâk gelişimi ve kendisini gerçekleştirip, potansiyelini hayata tam olarak ve doğru geçirmesi için var olan, varlık sebebi iyilik ve adalet olan devletin hukukunun kötü olamayacağını iddia eden Sokrates açısından sorun, devlette ve yasalarda olmayıp, devleti temsil edenlerde, yasaları uygulayanlardadır (Cevizci, 2009: 74).

Bu açıdan bakınca Sokrates'i sadece ahlâk felsefesinin kurucusu olarak görmek yeterli değildir. O, ahlâk felsefesine yaptığı katkı kadar siyâset ve yurttaşlık felsefesine de katkıda bulunmuştur. Hatta toplum sözleşmesi anlayışının temelini atmıştır.

Sokrates savunmasında hukukun üstünlüğünü kabul etmekle beraber burada bir paradoks olduğunu kendine özgü alaycı iğnelemeleri ile belirtir. Suçlu olduğunu kabul etmez ama aynı zamanda idam hükmüne karşı da çıkmaz. Ancak onun asıl hedefi Atina demokrasisinin absürtlüğü ebediyen sergilensin diye kendini ölüme mahkum etmektir. Savunmasında da açıkça belirttiği üzere kendisinin bilge olmadığı halde, öldürüldüğü için yüceltileceğini ve onu öldürenlerin ise sorumlu tutulacağını, kendilerine küfür edileceğini bilmektedir (Platon, Sokrates'in Savunması 38c). Ayrıca şunun da farkındadır ki kaçması ya

da sürgünü tercih etmesi yönetimin de işine gelen bir olay olur. Tüm bunların bilincinde olarak Sokrates, bilerek ve isteyerek ölümü seçmiştir. Çünkü bu ölüm şekli onun öğretim metodunun ve alaycılığının doruk noktasını oluşturmaktadır. Bu yöntemle amacına ulaşmış hem yurttaşlığı öğretmenin ilk dersinin örnek olmak olduğunu göstermiş, hem de Atina demokrasisinin ne kadar absürt bir yönetim biçimi olduğunu gözler önüne sermiştir. Belirtmek gerekir ki Sokrates'in eleştirdiği demokrasi, yönetimle hiç bir alakası olmayan, özündeki iyiliği ortaya çıkaramamış ve erdemden yani bilgiden uzak olan insanların devlet işlerinde söz sahibi olduğu demokrasi yani tam olarak Atina demokrasisidir. Onun herkesin, hatta bir kölenin bile eğitilebileceği yönündeki fikirleri düşünülenin aksine eleştirisinin demokrasiye değil, eğitilmemiş kimselerden oluşan demokrasilere olduğunu gösterir. Sokrates Platon'un tersine iyi düşünen bir yurttaş olmak için gerekli yetilerin herkeste var olduğunu söyler. Önemli olan bu yetileri ortaya çıkarmaktır. Aksi halde bir marangoz, ayakkabıcı, heykeltıraş kendi işini ne derece iyi yaparsa yapsın yönetimde söz sahibi olması son derece mantık dışıdır. Bu yüzden demokraside en önemli ve acil iş eğitimidir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Özetle Sokrates sorgulanmış, araştırılmış hayatı yurttaş eğitiminin merkezine koyar ve bu noktada kendi hayatını fedâ eder. Amacı her şeyden önce erdeme yani bilgiye sahip ideal yurttaşlar yetiştirmek ve bu sayede herkesin mutlu olduğu ideal bir toplum düzeni oluşturmaktır. Bunu yaparken eleştirel incelemeye dayanan, önyargı ve taraflılıktan uzak bir eğitim sistemi öngörmüştür. Sokrates, hayalindeki eğitim sistemini uygulamaya fırsat bulamamıştır. Onun eğitim sistemi ölümünden çok sonra onun fikirlerini merkeze alan Stoacılar tarafından Roma'da uygulanmıştır. Bu eğitimin temel taşı bugünkü eğitim sistemimizde dahi göze çarpan bireyci anlayıştır. Bu sistem, eğitimin herkese verilebilir nitelikte ve öğrencilerin şartlarına, ortamlarına uygun olması, ders kitaplarının otoriter hale gelmesinin engellenmesi gibi özellikleri barındırır. Bu eğitim anlayışı aslen, Ortaçağ boyunca kaybolup 17. yüzyılda tekrar ortaya çıkacak olan birey merkezli eğitimidir ve Sokrates'in fikirlerinden doğup yeşermiştir.

Günümüzde birey merkezli eğitim anlayışı pek çok ülkede kesin olarak kabul görmüş olsa bile, yurttaş yetiştirme meselesi hâlâ tartışılmaktadır. Bazı araştırmacılar Sokrates'in

demokrasi anlayışına katılmakta, demokrasinin sadece işin ehli kimselerce yapılabileceğini savunmakta, eğitimden yoksun kişilerin yönetime katıyken katılmaması gerektiğini düşünmekte, bazıları ise her ne koşulda olursa olsun toplumun tüm kesimlerinin yönetimde söz sahibi olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bazı ülkeler demokratik eğitimden uzak durmakta iken bazıları, okullarda demokrasi derslerine yer vererek, demokrasiyi koruyacak ama her şeyden önce iyi seçmen olacak, yurttaşlık bilincini koruyacak bireyler yetiştirme çabası içinde bulunmaktadırlar. Ancak kuşkusuz dünyadaki en iyi eğitim sisteminin bile tüm yurttaşları Sokratik biçimde akılcı yapamayacağı, hepsinin onun idealindeki yurttaş fikrine ulaşamayacağı açıktır. Bu yüzden demokrasilerde hukukun üstünlüğü en önemli koşul olarak yerini korumalıdır. Bununla beraber demokrasinin başarılı ve kararlı bir şekilde kendini gerçekleştirmesi için Sokratik anlamda yurttaş yetiştirme amacı ile herkesi kapsayan bir eğitim sistemi uygulanmalıdır.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ felsefe tarihi u, sofistlerden platon'a*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bonnard, A. (2004). *Antik yunan uygarlığı u, antigone'den sokrates'e* (Çev. Kerem Kurtgözü) İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Burnet, J. (1928). *Greek philosophy part 1, thales to plato*, London: Macmillan and Co.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*, İstanbul: Say Yayınları
- Damrosch, L. (2011). *Jean jacques rousseau* (Çev. Özge Özköprülü) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Dorion, L. A. (2004). *Sokrates* (Çev. M. Nedim Demirtaş) Ankara: Dost Yayınları
- Friedell, E. (2004). *Antik yunan'ın kültür tarihi* (Çev. Necati Aça) Ankara: Dost Yayınları
- Guthrie, W. K. C. (2003). *Yunan felsefe tarihi, sokrates öncesi ilk filozoflar ve pythagorasçılar* (Çev. Ergün Akça) İstanbul: Kambur Yayinevi
- Hobbes, T. (2007). *Yurttaşlık felsefesinin temelleri* (Çev. Deniz Zarakolu) İstanbul: Belge Yayınları
- Howatson, M. C. (ed.) (2013). *Oxford antikçağ sözlüğü* (Çev. Faruk Ersöz) İstanbul: Kitap Yayinevi

- Ksenophon (1994). *Sokrates'ten anular* (Çev. Canan Şentuna) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Ksenophon (1962). *Şölen ve sokrates'in savunması* (Çev. Hayrullah Örs) İstanbul: Remzi Kitabevi
- Laertios, D. (2010). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri* (Çev. Canan Şentuna) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Platon (2011). *Euthyphron* (Çev. Güvenç Şar) İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Platon (1997). *Kratylos* (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Platon (2006). *Kriton* (Çev. Filiz Öktem, Canan Türkkan) İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Platon (2012). *Phaidon* (Çev. Nazile Kalaycı) İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Platon (2009). *Protagoras* (Çev. Tanju Gökçöl) Ankara: Remzi Kitabevi
- Platon (2006). *Sokrates'in savunması* (Çev. Erman Gören) İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Platon (2008). *Şölen-dostluk* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Platon (2009). *Theaitetos* (Çev. Macit Gökberk) Ankara: Remzi Kitabevi
- Russell, B. (1947). *History of western philosophy*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- Taylor, C. C. W. (2002). *Sokrates* (Çev. Cemal Atilla) İstanbul: Altın Kitaplar
- Versényi, L. (2007). *Sokratik hümanizm* (Çev. Ahmet Cevizci) İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Zeller, E. (2008). *Greک felsefesi tarihi* (Çev. Ahmet Aydoğan) İstanbul: Say Yayınları